

= = = = Medgyesi Konstantin = = = = = = = = = = = = = = = = =

/// „...itt van a nyakunkon”

Grósz Károly és Nagy Imre

Grósz Károly, ahogy arról a későbbiek nyilatkozott, az 1956 előtti években és 1956 októberében „hitt” Nagy Imrében. Az 1980-as évek második felétől egészen haláláig azonban az akkor már több mint három évtizede halott Nagy Imre ádáz kritikusává vált. El akarta volna játszani azt a nem túl hálás történelmi szerepet, miszerint ő majd leleplezi a mártírhalált vállaló néhai miniszterelnök bűneit. Grósz kommunikációjában markánsan eltért a késő Kádár-kor kommunista szereplőitől; érthetőbben, világosabban, lényegre törőbben beszélt, ideológiai béklyóktól mentesebben volt képes megszólalni. Az 1990-es években adott visszaemlékező interjúiban őszintének tűnő módon szólt a múlt jelenségeiről. Az újságírók, akikkel akkoriban találkozott a bukott, súlyos betegséggel küzdő utolsó főtitkár, szinte egybehangzóan állítják: Grósz nem beszélt mellé, a közelgő halál árnyékában sem menekült semmilyen kényes kérdés elől.¹ Szavai mögött alig-alig érzékelhető indulat, harag, gyűlölet. Egy kivétel van: Nagy Imre. Neki nem tudott megbocsátani, őt nem tudta „elengedni” – ha róla volt szó, a szuggesztíven és őszintén kommunikáló Grósz nem tudta elfojtani indulatait. A Nagy Imre-ügyet érintő megszólalásában a lelki frusztráció paneljei egyértelműen azonosíthatóak; a pragmatikus politikuson, a szenvtelenül érvvelő kommunikátoron úrrá lesznek a negatív érzései. De miért éppen Nagy Imre? E tanulmányban arra törekszünk, hogy e különös lelki és politikai jelenségnek a szerteágazó összefüggéseit megvizsgáljuk.

= = = Hit Nagy Imrében és a „borsodi Nagy Imrében”: adalékok egy árulás természetrajzához

Grósz 1945-ben Miskolcon 15 esztendősen lépett be a Magyar Kommunista Pártba. Ifjú aktivistaként nyilván – ha máshonnan nem, a sajtóból – ismerte a koalíciós évek baloldali politikusainak nevét, így a földművelésügyi és belügyminiszter, illetve országgyűlési elnök Nagy Imréről is hallhatott. A főatal Grószt 1950-ben a párt Észak-

¹ = Bartus, 2020; Franka, 2020; Juszt, 2020.

Magyarországról Budapestre vezényelte. Néhány hónapig az Akadémia utcai központi MDP-székházban dolgozott mint politikai munkatárs – ekkoriban merő véletlenségből akár össze is futhatott a pártszékházban Nagy Imrével, aki a Központi Vezetőség tagja s 1950 kora nyarától az Adminisztratív Osztály vezetője volt. 1953 nyarán Nagy Imre miniszterelnök lett, Grósz Károly ekkor a Magyar Néphadsereg főhadnagyaként szolgált. Később Grósz úgy emlékezett, a Nagy Imre-program „*nagy élmény*” volt a számára, de arról is beszél, hogy a hadseregen ellentmondásosan fogadták az „új szakasz” politikáját – akadt, aki a mezőgazdaság lehetőségeinek bővülését várta, de előfordult olyan tiszt is, aki „hibásnak” tartotta a fordulatot.² Az 1992-ben adott életút-interjúban Grósz „*nagyon rokonszenvesnek*” nevezte a Nagy Imre nevéhez kötődő 1953-as programot.³

1954 novemberében Grósz Károlyt leszerelték, és visszahelyezték pártmunkásnak Miskolcra, s nem sokkal később a megyei pártbizottság agitációs és propaganda osztályának vezetője lett. Évtizedekkel később úgy emlékezett, az apparátusba visszakerülve azonnal szembesült azzal, hogy az 1950-es évek első esztendeiben „*nagyon sok hiba*”⁴ történt. Az agitációs munka részeként járt a diósgyőri gyárakban, és azt tapasztalta, hogy a hivatalos propaganda és a valóság között „*óriási differencia*”⁵ van. Nagy Imre 1955-ös leváltása összefavarta, úgy érezte, „*valami itt nem stimmel*”.⁶ A kialakult helyzet „*megrázkodtatást*”⁷ okozott a számára. Elbizonytalannodott. 1956 tavaszán eljutott addig a pontig, hogy azon töprengett, kilép a párból. A depresszív hangulatot fokozták benne a Rajk-perről nyilvánosságra került információk. Demonstratív és identitáskereső szándékkal 1956. október 6-án Grósz részt vett Rajk László budapesti temetésén. Háromszázötvenezer ember emlékezett meg azon a napon Rajk Lászlóról. A temetés jelentőségteljes aktusa volt, amikor Nagy Imre részvétét nyilvánította az özvegynek, Rajk Júliának.⁸

A Kerepesi úti temetőben 1956. október 6-án egy helyen és egy időben tartózkodott Nagy Imre és Grósz Károly – sok tíz ezer másik ember jelenlétében persze. Nagy Imre a Rajk-temetésen való megjelenésével „*láthatóan*”⁹ visszatért a közéletbe. Grósz a temetésről való hazaúton viszont lelkileg összetörve eldöntötté, hogy kivonul a politikából; úgy határozott, eredeti szakmájában, nyomdászként fog dolgozni a jövőben: „*arra a következetésre jutottam, hogyez a párt nem lehet az enyém, ahol ilyen dolgok meghonosodhattak*”¹⁰ – emlékezett harminc év múltán az 1956. október

2 == Bokor, 1995: 12.

3 == Vitézy, 1992: 8.

4 == Grósz, 1987: 150.

5 == Bokor, 1995: 13.

6 == Grósz, 1987: 150.

7 == Uo. 153.

8 == Pető, 2020: 183.

9 == Uo. 184.

10 == Grósz, 1987: 153.

6-i eseményeknek a rá gyakorolt hatásáról. Eltökélte, hogy szakít az apparatcsik-élettel. Ennek a radikális irányváltási szándéknak is betudható, hogy október 13-án felszólalt a borsodi pártaktiván, ahol kifejtette, nem ért egyet azzal, ahogyan a korábbi hónapokban az MDP Nagy Imre személyét kezelte.¹¹ E tanácskozáson Grósz azt is követelte, hogy „egypárttag bárhol kifejthesse véleményét a párt határozataival szemben, ha azzal nem ért egyet”.¹²

A f1 atalembert magával ragadta a forradalmat megelőző euphoria, ebből faka dóan egyelőre (tudjuk jól, végül 33 évig) nem lépett ki a politikából. Ekkor még közvetlen főnökénél, Földvári Rudolfnál, a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei pártbizottság reformpárti első titkáránál is elkötelezettedben volt a változások híve. Földvári 1953 júniusában részt vett azon a moszkvai tárgyaláson, amin Lavrentij Berija megalázó módon teremtette le Rákosi Mátyást a korábbi évek katasztronfális politikája miatt – s ekkor született döntés arról is, hogy Nagy Imre lesz az új miniszterelnök. Földvári fültanúja volt az elhangzottaknak,¹³ s ennek az élménynek is betudható, hogy a későbbi hónapokban, években is Nagy Imre támogatója lett; igaz, azonkívül, hogy Földvári tagja volt a Központi Vezetőségnek, és a KV-ülésekben találkozhattak, nem volt közöttük érdemi politikai nexus.¹⁴ Mindennek azért van jelentősége, mert az 1956-os forradalomban vállalt miskolci szerepe miatt Földvárit a kádárista propaganda majd „kis Nagy Imrének”,¹⁵ a „borsodi Nagy Imrének” bélyegezte. Grósz Károly és Földvári Rudolf között 1956. november 4. előtt kiegyensúlyozott munkakapcsolat volt. Grósz 1990-es évekbeli visszaemlékező interjúiból kitetszik: beosztottként tisztelettel viszonyult a nála kilenc évvel idősebb első titkárhoz, akire mint tapasztalt munkásmozgalmi harcosa tekintett, egyfajta „vagány báty”-karaktert látott benne. A rendszerváltozás utáni visszaemlékezésében arról beszél Grósz, hogy „nagyon jó emberi viszonyban”¹⁶ voltak Földváriival. Az egykor borsodi első titkár – lelkében nyilván a későbbi árulás sebeivel – nyilvánvaló ellenszenvvel emlékezett az ifjú Grószra: „Mindent elfogadott, amit ajánlottam neki. Mindig hozzám jött útmutatásért. Nem volt akkoriban határozott ember, nem tudott egyszerűen előre menni. Időselekedett valamit, mindig utólag kérdezte, hogyan csinálta-e, de amit rábítottak, azt becsülettel megcsinálta. Felt egkicsit az értelmiségtől, mert hiányzott a tudása a komolyabb intellektuális vitákhoz. Álagos funkcionárius volt. Egy helyezkedő ember.”¹⁷

Földvári Rudolf 1956. október 25-én a borsodi delegáció vezetőjeként találkozott Nagy Imrével. A Kossuth téri sortűz után nem sokkal érkeztek az Akadémia

11 == Kis 2018; Szakolczai, 2003a: 233.

12 == Szakolczai, 2003b: 125.

13 == Földvári, 2011: 139–140.

14 == 1952 és 1954 között mind Nagy Imre, mind Földvári Rudolf tagja volt a Politikai Bi-zottságnak. Rainer M., 1999: 262.

15 == Ripp, 2003: 270.

16 == Vitézy, 1992: 11.

17 == Földvári, 2020.

utcai pártházba.¹⁸ Földvári arra is kísérletet tett, hogy útmutatásért Kádár Jánoshoz forduljon. Be is jutott Kádár dolgozószobájába, de „ott annyian voltak, mint a törökök”. Nem tudott szót váltani Kádárral, így Kiss Károlyt, az MDP PB tagját kérdezte arról, hogy mi tegyen, ha visszatér Miskolcra, mire Kiss csak annyit mondott: „*Földvári elvtárs, tegy azt, amit jónak lát.*”¹⁹ Több órás várakozás után néhány perc erejéig tudott beszélni Nagy Imrével. A miniszterelnök meghallgatta Földvári helyzetértékelését, s támogatásáról biztosította a miskolci pártvezetőt. „*Nagy Imrét rendkívül művelt, képzett tudóstípusú embernek ismertem meg. Nyugodt, barátságos ember volt, és olyan vezető, aki emberszámiba vette vezetőtársait, munkatársait, meghallgatta őket, és elmondta a saját véleményét. Ebből a szempontból párrát ritkító embernek tartottam őt a vezetők közül [...]. Évekig csak azt hallottam, amit Rákosiék mondta róla. Most már látom, hogyan egyszerű, sőt ellenséges volt az a vélemény, alaptalanul vádolták, rágalmazták őt*” – emlékezett évtizedek múltán Földvári.²⁰

A Földvári Rudolf vezette borsodi küldöttség november 1-jén ismét tudott Nagy Imrével beszélni a Parlamentben.²¹ Igaz, Földvári éppen nem volt jelen, amikor a delegációt fogadta a kormányfő. A különböző tárgyalócsoporthoznak órákon keresztül kellett várakozniuk a miniszterelnöki dolgozószoba előtt; Földvári úgy gondolta, inkább hasznosan tölti az időt, ezért a Parlament épületében próbált más politikusokkal is szóba elegyedni, így maradt ki a Nagy Imrével folytatott találkozóból. Kádár Jánost is szerette volna elcsípni egy-két mondatra, de nem járt sikerrel. Szimbolikus Földvári Rudolf története arról, hogy miként kereste november 1-jén az épületben Kádár Jánost: „*Szobáról-szobára jártam, de hiába, senki sem tudta megmondani, hol lehet. Ez már 7-8 óra felé volt. Visszaindultam a küldöttségünkhez. És egyszer csak az egik hosszúfolyosó végén megláttam Kádár Jánost, amint kinyitja a föllyosó végén lévő ajtót, majd belépve valahova becsukja maga után. Mire elértem az ajtóhoz – szaladtam és kinyitottam –, már csak egyötött üres szobát találtam.*”²² A borsodi küldöttségtől a fáradt Nagy Imre azt kérte, hogy álljanak ki helyben a kormánya mellett.²³ E kérésnek a miskolciak eleget tettek. November 3-án, a megalakuló MSZMP aktívaülésén – ahol Grósz Károly tartotta a beszámolót²⁴ – a jelenlévők egyetértettek a Nagy Imre-kormány legújabb intézkedéseivel. Földvári Rudolf Miskolcra visszatérve mindenkit útról, a budapesti tapasztalatokról és természetesen a Nagy Imre-tárgyalásokról is részletesen beszámolt Grósznak. Mind Földvári-viszszalemélezéséből, mind Grósz Károly életút-interjúiból, mind a Földvári-per iratai-

¹⁸ == Szakolczai, 2003b: 135.

¹⁹ == Földvári, 2011: 222.

²⁰ == Uo. 223.

²¹ == Szakolczai, 2003b: 165.

²² == Földvári, 2011: 245.

²³ == Uo. 244.

²⁴ == Szakolczai, 2003b: 165.

ból²⁵ egyértelműen kitetszik, hogy a két férfi között a forradalom 12 napja során politikai együttműködés, őszintének tűnő emberi kapcsolat, egyfajta szövetségesi nexus lehetett.

Grósz interjúiban előkerül egy különös információ (vád?) Nagy Imre és Földvári 1956. őszi kapcsolatáról. 1992-ben Vitézy Lászlónak és 1995-ben Bokor Péternek is arról nyilatkozott, hogy Földvári Rudolf azért igyekezett annyira hűséges lenni Nagy Imréhez, mert a kormányfő azt ígérite neki, hogy ha a miskolciak lojalitását megszerzi a kormánya számára, akkor az újjáalakuló kabinetben ő lehet a belügyminiszter. „*Mikor Részről visszajött, és mi beszélgettünk, nekem elmondta, hogy Nagy Imre azt ígérite neki, hogyő lesz a belügyminiszter rövidesen*” – állította Grósz.²⁶ Minderről más információ, dokumentum nem áll rendelkezésünkre. Nem is tűnik életszerűnek, hogy a forradalom lázas napjaiban, az egybefolyó monstre tárgyalások, az állandó bizonytalanság és kapkodás kellős közepén Nagy Imre miniszteri bársontosztékkel kínálhatott volna. Földvári Rudolf minden esetben határozottan állíthatott: ilyen egyáltalán nem került szóba a Nagy Imrével folytatott beszélgetése során.²⁷ Azt valószínűsíthetjük, hogy évtizedekkel 1956 után Grósz Károly egyszerre próbálta dehonesztálni Nagy Imrért és Földvári Rudolfot. A célja az lehetett, hogy Földvárit, a „borsodi Nagy Imrért” karrieristának állítsa be, aki lényegében a reménybeli pozícióért állt a forradalom és Nagy Imre mellé. Földvári Rudolf viszont úgy gondolta, Grósz Károly a „köponyegforgató”,²⁸ aki 1956. november 4-én, a szovjet beavatkozás után hajtott végre radikális pálfordulást. Tény, amint erről már volt szó, Grósz november 3-án még támogatta a Nagy Imre-kormányt.

November 5-én a miskolci szovjet parancsnokságra gyűjtötték össze – nem minden kényszer nélkül – a helyi politikai vezetőket; a hosszú tárgyaláson jelen volt Grósz Károly, Földvári Rudolf és a miskolci forradalmi események számos alakja. A szovjeteknek alapvetően csak egy kérdésük volt: ki ismeri el a Kádár-kormányt, és ki nem.²⁹ A többség elutasította Kádár kormányfőségét, és Nagy Imre mellett állt ki; a kisebbség – közöttük Grósszal – viszont támogatta az új bábkormányt. Földvári álláspontja összetettebb volt: ő személyesen Kádár Jánossal szeretett volna beszálni, hogy megérte, mi történt az utóbbi napokban.³⁰ A szovjetek azonban csak igen és nem válaszokat vártak,³¹ nem tolerálták az árnyaltabb hozzáállást. Grósz Károly viszont ott és akkor határozott választ adott a kérdésre. A szovjet intervenció után nyilván érzékelte a helyzetben beálló változást, s – megtagadva korábbi tetteit, „har-

25 == Földvári Rudolf tanúvallomásai: MNL OL XX-5-h 36. doboz. Földvári Rudolf és társai operatív iratok.

26 == Vitézy, 1992: 23.

27 == Földvári, 2020.

28 == Uo.

29 == Szakolczai, 2003b: 178.

30 == Földvári, 2011: 250.

31 == Vitézy, 1992: 19.

móniában” a politikai „idővel”³² – Nagy Imrével szemben Kádár János mellett tette le a vokát.

Nyilván más volt a helyzet 1956–57-ben, és más 1988–89-ben. A fő zikai létét érintő veszélyeztettség évtizedekkel később már nem merülhetett fel. Ha Földvári egykor követlen munkatársaként 1956–57-ben nem áll át, nem válik – Földvári szavaival élve – köpönyegforgatóvá, akkor akár még halálos ítéletet is kaphatott volna. Még így is, hogy ezt az árulást elkövette, 1957-ben Grósz Károlyt kizárták a pártból, ügyét szigorú vizsgálatnak vetették alá – személyi anyagában még 1967-ből is találunk arra vonatkozó dokumentumot, miszerint „az ellenforradalom alatt követett el hibákat”.³³ Tudjuk, Földvári Rudolfot Nagy Imréék kivégzése után néhány héttel, hosszú meghurcoltatás után életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. A morális teher viszont Grósz számára 1988–89-ben talán egyenértékű az 1956–57-es döntés súlyához viszonyítva is. Egy egész életutat kellett volna megtagadnia ahhoz, hogy az 1980-as évek végén a Kádár–Nagy Imre dilemmára legalábbis árnyalt választ tudjon adni, de erről majd később.

Az október 6-i Rajk-temetés után a csalódott, kiábrándult, a politikától való visszavonulását fontolgató Grósz Károly alig egy hónappal később – még ha kényesrűségből is, de – visszatért a fegyelmezett apparatcsík-léthez. Szembefordult addigi főnökével, Földvári Rudolf fal, a „helyi Nagy Imrével”, akit, mivel nem foglalt állást a Kádár-kormány mellett, a szovjetek letartóztattak és Kárpátlájára hurcoltak. A miskolci munkások erre sztrájkba léptek, s követelték, hogy a forradalom borsodi vezéralakját hozzák vissza Magyarországra. Grósz Károly november első heteiben az MSZMP egyik ideiglenes vezetője lett Borsodban. November 11-én a miskolci pártvezetés nevében tárgyalta Münnich Ferenc miniszterelnök-helyetteset a Parlamentben.³⁴ Két fő téma volt napirenden: az egyik az új karhatalom felállítása, a másik pedig a Földvári-ügy. Grósz azt hangsúlyozta, hogy addig nem lehet nyugalmat teremteni Miskolcon, amíg Földvári nem térhet haza. November 12-én Szerov tábornok, a KGB elnöke utasította a Kárpátontúli terület állambiztonsági vezetőjét, hogy a „Földvári Rudolf nevű foglyot az első katonai konvojjal azonnal küldjék vissza Debrecenbe”.³⁵ Szerov jelentéséből tudjuk, hogy maga Kádár János járt el nála Földvári hazaengedése érdekében. „A napokban Kádár elvtárs fölvetette Földvári szabadon engedésének lehetőségét. Amikor közöltük vele, hogyanilyen bűnöket követett el Földvári, Kádár el-

32 == A politikai és történelmi idő metaforáját Kalmár Melinda tanulmánya alapján használjuk. Kalmár Melinda Kádár Jánosról és Nagy Imréről szóló történetfilozófiai mélységű elemzésében állapítja meg, hogy Kádárnak „rendkívüli érzéke volt ahhoz, hogy harmóniában legyen a történelmi »idővel« valói függő változóként viselkedett egy alapvetően kívülről vezérelt rendszerben”. Kalmár, 2018: 98.

33 == MNL OL M-KS 288-5 442. ūe. 74–75. Pullai Árpád előterjesztése a PB számára Grósz Károly osztályvezető-helyettesi kinevezéséről, 1967. december 22.

34 == Vitézy, 1992: 20.

35 == Horváth-Pahirya, 2012: 253.

társ egységtől azaz a földvári képes erre, ugyanakkor hozzájárult, hogy ez egy olyan ember, aki aktívan szolgál bármely hatalmat, és amennyiben most szabadon engedjük, aktívan fog tevékenykedni kormányunk érdekekben. Úgydöntöttünk, hogy Föld várit szabadlábra helyezzük” – olvasható Szerov Hruscsovna írott beszámolójában.³⁶ Hozzájárultak Kádár tévedett, Földvári Rudolf – Nagy Imréhez hasonlatosan – szembehelyezkedett a kádári hatalommal. A Grósz által Münnichnek megfogalmazott kérés eljuthatott Kádárig is. A miniszterelnök-pártvezető minden bizonnal ekkor hallhatott először Grósz Károlyról. Ahogy arról már volt szó, 1957-ben Gróssal szemben párvizsgálatot indítottak, az év végére azonban visszatérhetett az apparátusba: a megyei pártbizottság agitációs és propaganda osztályának munkatársa, márciustól pedig ismét annak vezetője lett.

Egy 1957. december 13-i keltezésű, a budapesti pártközpontnak írott hangulat jelentésben Grósz Károly Nagy Imre személyével kapcsolatban is megnyilvánult. A dokumentum szövege alapján egyértelműen arra következtethetünk, hogy a forrás szerzője egy rendkívül kiszolgáltatott ember. (Grósz 1995-ös interjújában maga is beszélt arról – igaz, nem kis eufémizmussal –, hogy az 1956-ot követő két évben a „gondolati szabadság” nagyon „leszűkített” volt.³⁷) „Nagy Imre tevékenységével, magatartássával hathatósan elősegítette az ellenforradalom kirobbanását. Az ellenforradalom alatt tanúsított magatartása, tevékenysége, pl. a Szovjet [sic!] csapatok kivonásával, az ENSZ csapatok behívásával, a varsói szerződés felbontásával kapcsolatos álláspontja. Mindez világosan mutatja Nagy Imre ellenforradalmi, áruló magatartását, azt, hogy eljutott a Párt, a munkásosztály, a nemzetközi munkásmozgalom elárulásáig” – olvasható a Grósz Károly által aláírt jelentésben. A dokumentum Rákosi Mátyás helyzetét is elemzi: „Rákosi elvtárs szerepéét másnépp értékeljük, hibáival, eredményeivel egütt bíráljuk tevékenységét. Az igaz, hogy Rákosi vezetése alatt komoly és súlyos hibákat követett el, de munkáshatalmat, proletárdiktatírat akart.” Grósz arról is szót ejtett, hogy az emberek között kérdések merülnek fel Nagy Imrért érintően, ugyanakkor a kor elvárásainak megfelelve – egyfajta kötelező kommunikációs panelként – reményét fejezte ki, hogy a „felelősségre vonás nem fog elmaradni”.³⁸

A dokumentumon Grósz Károly aláírása szerepel. A szövegben olyan állítások szerepelnek, amelyekről Grósz korábban, az 1956. októberi–novemberi történések idején egészen biztosan más gondolt. A pártfegyelmi után megfélemlített ifjú pártmuńkás persze rákényszerültetett a teljes fordulatra, véleményének száznyolcvan fokos megváltoztatására. Ez igen valószínű verzió, ugyanakkor az sem zárható ki, hogy Grósznak muszáj volt aláírnia – talán akár egyfajta próbatételeképpen – a mások által megfogalmazott levelet. Ami meglehetősen gyanús elem lehet az elemző számára, hogy a Rajk-temetésen részt vevő, októberben a változások lázában égő Grósz Károly

36 == Szereda–Sztikalin (szerk.), 1993: 162.

37 == Bokor, 1995: 18.

38 == MNL OL M-KS 288-223. œE. 84-87. Grósz Károly jelentése, 1957. december 13.

miért igyekszik relativizálni Rákosi Mátyás hibáit, bűneit. Tídhadjuk, hogy 1956 decemberében a borsodi sztalinisták-rákosisták, a helyi Rákosi-árvák kezdték el a Grósz Károllyal szembeni politikai hadműveleteket, a vegzálási folyamatot. Ezek a szélsőségesen baloldali körök 1957–58-ban még komoly befolyással rendelkeztek a megyei pártapparátus felett, így nem elképzelhetetlen, hogy az 1956-ban „az ellenforradalmárokkal szemben engedékeny” Grószt tudatosan hozhatták megalázó helyzetbe. Az aláírás nyilvánvalón Grószé, tehát akár ő írta a levelet, akár más, tartalmáért az erkölcsi felelősséget az övé. Bárhogy is történt, a levél egy ember megtörésének jelképe egy olyan diktatúra által, amelynek élete végéig híve maradt.

A dokumentumban – ahogy említettük – szó esik a Nagy Imrével szembeni felelősségre vonás szükségességéről is. Grósz Károly halála előtt alig több mint tíz hónappal, 1995 februárjában életút-interjút adott Bokor Péternek. Ebben a beszélgetésben arról is nyilatkozott, hogy 1958-ban Nagy Imre kivégzésére „senki nem számított”, az apparátusban „nem nagyon értették”, hogy mi és miért történik Nagy Imre ügyében, de olyan nagy volt a Kádár János iránti bizalom, hogy különösebben nem foglalkoztak Nagy Imre sorsával. „Íme azt nem tapasztaltam, hogyakár bennem, akár az akkori mozgalomban résztvevő emberekben maga a kivégzés az olyan meghasonlottságot hozott volna” – mondta 1995 -ben fájdalmas ridegséggel Grósz.³⁹

= = = Az eltemetett, majd újra felszínre törő Nagy Imre-kérdés

Kende Péter egy írásában úgy vélte, a „Grósz Károly-féle korlátolt belátású pártboncok” a kádári évek során sosem gondolták, hogy a Nagy Imre-ügy „valaha kérdés lehet”.⁴⁰ (Pozsgay Imre 2009-ben szintén arról beszélt, hogy neki is csak 1985–86 környékén vált egyértelművé, a párt hazudik a forradalomról.⁴¹) A Kádár-korszakból három olyan interjút sikerült fellelnünk, amelyben Grósz Nagy Imrérről, illetve az 1956-os eseménykről beszélt. 1973-ban Kun László hivatalos párttörténésznek nyílatkozott 1956-ról. Ebben igyekezett összemosni, összekuszálni Nagy Imre és Földvári Rudolf tevékenységét, és úgy állította be, mintha Földvári már 1956 októberé előtt is szoros kapcsolatban állt volna a Nagy Imre-vonallal, és hogy mindennek nagy szerepe volt a későbbi miskolci eseményekben.⁴² Ez nyilvánvalón valótlan állítás. Amint azt fentebb láthattuk, Földvári soha nem volt szoros politikai nexusan Nagy Imrével. 1981-ben, a forradalom 25. évfordulóján adott Grósz Károly egy rádiointerjút a borsodi eseménykről.⁴³ A megyei pártvezető magabiztosan fejtette ki, hogy az eltelt

39 == Bokor, 1995: 20.

40 == Kende, 1999: 54.

41 == Ablonczy Bálint: Győzelmeinket is elveszítjük. Interjú Pozsgay Imrével. *Heti Válasz*, 2009. január 29. 23–25.

42 == Kis, 2018.

43 == Grósz, 1981.

huszonöt esztendő bizonyította: ők, a kommunisták álltak a jó oldalon, a történelem őket és – a mondatok közül az is kiviláglik – személyesen őt is igazolta.

1986-ban az akkor már budapesti első titkár Grósz Károly hosszú interjút adott Mester Ákosnak. A *Kossuth Rádió* ban sugárzott érdekes és színes beszélgetésben az ország közigazgatásában egy, a kor unalomig ismert politikusaitól eltérő stílusban megnyilvánuló közszerelőt hallhatott. Az informatív, őszinte hangvételűnek tetsző interjú hozzájárulhatott Grósz szélesebb körű ismertségéhez és talán népszerűségéhez is. Még akkor is, ha mondandójának tartalma nem tért el az uralkodó irányvonaltól. Az 1956-os történések értékelése kapcsán Grósz szavai szinte sütnek a Nagy Imrével szembeni ellenszenvtől, még úgy is, hogy elismerte, 1953 júliusát követően „hitt” Nagy Imrében. A politikus felemlegette azt is, hogy az 1950-es évek vállalhatatlan tetteiért „bűnös” Farkas Mihályt első miniszterelnöksége idején Nagy Imre maga mellé vette. Grósz vádlóan hozzátette: „erről nagyon nem beszélnek, aikik Nagy Imrért akarják mostanában 1956-os magatartásáért tisztára mosni”.⁴⁴ Ez a mondat egyértelmű utalás volt a magyar emigráció és a magyarországi ellenzék Nagy Imre rehabilitálására irányuló törekvéseire.⁴⁵ Ezeknek az interjúknak a hangvétele Kende Péternek az előbbiekben idézett szavait támasztják alá. Grósz Károly valószínűleg még az 1980-as években sem sejtette, hogy nemsokára fordul a kocka, és újból szembe kell néznie azzal a dilemmával, amelyen olyan gyorsan túllépett 1956. november 4–5.-e tájékán.

Grósz Károlynak a nyilvánosság előtt – már miniszterelnökként, de még nem pártfőtitkárként⁴⁶ – 1988. május 6-án kellett szembesülnie a Nagy Imre-problémával. A magyar politikus a Margaret Thatcher angol kormányfővel folytatott londoni megbeszélését követő nemzetközi sajtókonferencián kapott kérdést „1956 reabilitálásáról”, illetve arról, hogy a magyar hatóságok ismerik-e Nagy Imre sírjának a pontos helyét.⁴⁷ A bátor kérdéseket a magyar emigráció legendás alakja, Krassó György, a BBC magyar nyelvű adásának munkatársa tette fel. Krassó a kérdés felvezetéseként szabadon idézte Grósz 1986. május 18-i szavait, melyek a munkásőrparancsnokok értekezletén hangsúlyoztak el. E fórumon az akkori budapesti első titkár 1956-ra utalva azt mondta, hogy „a történelmi események felidézése, az akkori politikai viszonyokra való emlékezés azért is időszerű, mert olyanok is akadnak, aikik megpróbálják írásra értékelni és -értelmezni a 30 ével ezelőtti eseményeket, s elfelejtik az akkor szerzett

44 == Grósz, 1987: 145.

45 == A forradalom harmincadik évfordulójára a demokratikus ellenzék konferenciát rendezett az 1956-os eseményekről. Rainer M., 1999: 446.

46 == Grósz Károly 1987. június 25-től 1988. november 24-ig volt miniszterelnök, az MSZMP főtitkári feladatait 1988. május 22-től 1989. október 7-ig látta el.

47 == Ekkorra már évek óta napirendben volt a kérdés, miszerint a kommunista hatóságok valóban nem ismerik Nagy Imre és mártírtársai sírjának pontos helyét. Rainer M., 2012: 19–20.

tanulságokat".⁴⁸ A kormányfő válaszában taktikus kommunikátorként abba kötött bele, hogy az ellenzéki közszereplő nem idézte pontosan a szavait. A történésről és arról, hogy milyen választ adott Krassónak, Grósz néhány héttel később munkásőr-vezetők gyűrűjében kötetlen módon, vicceskedve próbált beszámolni: „*Uram, ha maga ide eljön és kérdéseket tesz fel, akkor készüljön fel. Ez a legkevesebb. Óriási csend. Maga nem jól idézte, amit én a munkásőrségnél mondtam. Szó szerint tudom, emlékszem, hogyan mondtam. S ez a szöveg a következő. Elmondtam. Óriási csend. A pali leült. El is rendeztem a NagyImrért*” – büszkélkedett Grósz a kacagó munkásőrök előtt a kommunikációs trükkkel, amelynek köszönhetően kikerülte a válaszadást Krassó György kérdésére.⁴⁹

A történethoz hozzáartozik, hogy Krassó „*magyarszági kapcsolatainak*” – minden bizonnal a tőle megszokott szenveddélyel, lendülettel – beszámolt arról, hogy a „*miniszterelnöktől nem kapott meggyőző válaszokat*”.⁵⁰ A magyar állambiztonság erről a beszélgetésről értesült, s a történésről szóló tájékoztató szerepelt a május 10-i napi operatív információs jelentésben; ebből fakadóan a titkos dokumentumokat elolvasó párt- és állami vezetők is értesülhettek Krassó londoni – Nagy Imre személyét érintő – akciójáról. A magyarországi médiumok természetesen nem számoltak be Krassó angliai sajtóeseményen elhangzó kérdéseiről. Ám a BBC magyar adása sem adta le az anyagot, amelyben elhangzottak volna ezek a kérdések, és ezt Krassó György „*rendkívül fájlalta*”.⁵¹

Grósz Károly 1988. május 6-án megkerülte, hogy Nagy Imre ügyében egyenes választ adjon a világsajtó képviselői előtt. Maga a kérdés kezelése azonban elkerülhetetlenné vált. Néhány nappal pártfőtitkárrá választása – más megközelítésben Kádár János leváltása – után adhatott utasítást arra, hogy a hatóságoknak fel kell deríteniük, hol van Nagy Imre eltemetve. Pajcsics József, a Belügyminisztérium III/I. Osztályának vezetőhelyettese visszaemlékezése szerint 1988 májusában, már Grósz főtitkársága alatt, Harangozó Szilveszter altábornagy, az állambiztonsági belügyminiszter-helyettes adott utasítást neki, hogy meg kell állapítani, hol van Nagy Imre sírja. Harangozó egyértelművé tette, a nyomozás szigorúan titkos, senki nem tudhat róla: „*Menjek át a BV-hez, a Kozma utcai börtönbe, annak a kertkapuján keresztül közelítsem meg a temetőt. Nem viccellek, szó szerint ezt mondta. Tehát hogy még az se legyen feltűnő, hogy a főbejáraton megjök be.*”⁵² Pajcsics első kísérlete nem járt eredménnyel, a belügyminiszter-helyettes arról tájékoztatta, hogy a „*301-es* és

48 == Tudósítás a munkásőrparancsnokok országos tanácskozásáról. Népszabadság, 1986. május 19. 3.

49 == Grósz a Munkásőrségnél, 1988.

50 == Kenedi, 1996: 186.

51 == Uo.

52 == Molnár, 2009: 62.

a környező parcellák területe teljesen elhangagolt. A sírok helye jelöletlen. A sírok és a sírhelyek sorszáma az elvadult növényzet miatt azonosíthatatlan.”⁵³

A közpolitikai és gazdasági reformokat elindító miniszterelnök-pártfőtitkár úgy gondolhatta, a humánum megköveteli, hogy a kivégzettek családtagjai a méltatlanságban nyilvánvaló kegyeleti joguk. Emberi mivoltában mindennek lehetővé tételét parancsoló kötelezettségnek érezte. Politikusként azonban azon kellett töprengenie, hogy az ügyet, mint közéleti kérdést, a már átalunk is többször emlegetett Kádár János kontra Nagy Imre dilemmát miként képes úgy kezelni, hogy nem tagadja meg egész korábbi életútját és magát a mentorát, a még pártelnökként fungáló Kádár Jánost. Embert és politikust próbáló intellektuális s egyben morális feladat. Grósz 1988 nyarán döntött egyfajta – mint később láthattuk – sérülékeny stratégia mellett. mindennek a lényege a következő: a család méltó módon eltemettetheti a földi maradványokat, de Nagy Imrért és társait nem rehabilitálják 1956-os „bűneikért”. Ezt a stratégiát „élesítette” a kormányfő 1988. július i amerikai útja során.

Grósz Károly egyesült államokbeli látogatását megelőzően, június végén a kongresszus 44 tagja levélben fordult a magyar miniszterelnökhöz, felszólítva a magyar kormányt, hogy tegye lehetővé Nagy Imre újratemetését. Grósz július 18-án válaszolt a felhívásra. Frank Hortonnak, az amerikai képviselőház tagjának küldött levelében a következőképpen fogalmazott: „*Tudatában vagyok annak a lelki és érzel - mi tehernek, amit a kivégzettek hozzátartozói hordoznak. Kormányomnak szándékában áll e problémát az emberiesség jegyében a közeli jövőben rendezni, lehetővé téve, hogy a hozzátartozók újratemetessék az elhunytakat, és a jövőben leröhassák kegyletük - ket a síroknál. Idngsúlyozni kívánom, hogy egysíyenfajta humanitárius gesztus füg - getlen az akkori események értékelésétől.*”⁵⁴ Július 24-én az amerikai magyarsággal való New York-i találkozón Grósz Károly kijelentette: „*az 1956-os magatartásáért NagyImrért a magyar kormány nem rehabilitálja, mert megsértette az alkotmány elő - írásait, a fennálló törvényeket. Uszont harminc év telt el a halálos ítélet végrehajtása után, s kormányunknak az az álláspontja, hogy amennyiben a család ezt kéri, megfelelő körülmények között végső nyugalomra helyezhetik NagyImre hamvait.*”⁵⁵

Grószt szuggesztív kommunikátorként tartják számon, de kommunikációs szempontból ezt a helyzetet nem tudta a maga javára fordítani: önmagában az a tény, hogy Kádár János utódának a szájából elhangzanak azok a régóta várt szavak, miszerint a család megadhatja a végtisztességet Nagy Imrének, óriási jelentőségű hír volt, ami elvileg javíthatta az új pártvezető nyugati megítélését. A főtitkár azonban éppen azért, mert nem akarta a bukott Kádár érzékenységét túlságosan próbára

53 == Uo. 65.

54 == A levélváltást közli: Koncz, 1999: 123–124.

55 == Grósz Károly találkozott az amerikai magyarság képviselőivel. Népszabadság, 1988. július 26. 1–3.

tenni, a rehabilitálás témajában határozottan fogalmazott, metakommunikációjában is (egykorú pártpropagandista tapasztalataira építve) magabiztosnak akart feltűnni, de ez sokak szemében inkább egyfajta önelégültségnek tűnt.⁵⁶ E bántó szavakkal és az agresszív kommunikációs tónussal viszont a családnak,⁵⁷ az 1956-os magyar emigrációnak,⁵⁸ illetve az erősödő honi ellenzéknek okozott újabb fájdalmas sebeket, egyúttal erodálta a saját politikai tőkéjét, az iránta lévő bizalmat, ami az 1988. június 16-i Nagy Imre-párti budapesti tüntetéssel szembeni durva karhatalmi fellépés miatt egyébként is megrendült. Ezért Grósz igyekezett tanulni a New York-i kommunikációs hibából. Amikor 1988. november 5-én Bécsben találkozott az ausztriai magyarság képviselőivel, már tapintatosabban fogalmazott. A miniszterelnök bécsi szavairól így tudósított a *Szabad Európa Rádió*: „*Míg Amerikában kirohanásokat intézett Nagy Imre ellen, és ellenforradalomról beszélt, itt Bécsben tragikus eseményeknek nevezte az 1956-osakat és Nagy Imré特 illetően pedig megerősítette, hogy többi névtelen sírban nyugvó kivégzettel együtt tisztességes temetést biztosítanak nekik.*”⁵⁹ Néhány nappal később azonban ismét élesen bírált Nagy Imré特. Franciaországi látogatása előtt nem sokkal a *Le Monde*-nak nyilatkozva arról beszélt, hogy „*Nagy Imre Sztálin és Rákosi egik leghűségebb szolgálója volt*”.⁶⁰

Az MSZMP Politikai Bizottsága – Grósz által vezetett – november 29-i ülésén engedélyezte, hogy a hatóságok tegyék meg az előkészületeket Nagy Imre földi maradványainak végső nyugalomra helyezése érdekében.⁶¹ A kérdés a Központi Bizottság december 15-i plénumán is napirendre került. E tanácskozásban az akkor már csak a pártfőtitkári rangot viselő Grósz Károly úgy vélte, hogy körültekintően kell eljárni a temetés előkészítése érdekében, igaz, hozzátette: „*én a temetést illetően politikailag jó időpontot és jó helyet nem tudok*”.⁶²

56 == Még egy évekkel későbbi, 1992-es interjúban is megkapta azt a kritikát a beszélgetés készítőitől, hogy „önelégült ábrázattal” beszélt a New York-i találkozón. Lásd: Farkasházy Tivadar – Gáti László – Selmeczi Tibor: Grósz. Hőcipő, 1992. szeptember 3. 12–16.

57 == Nagy Erzsébet sosem bocsátotta meg Grósz Károly Nagy Imrére vonatkozó amerikai szavait. Az érzéseiben mélyen megsértett asszony 1988. október 23-i hannoveri beszédében is kitért arra, hogy Grósz az Egyesült Államokban „egészen képtelen vádakkal próbálta meg – sikertelenül – apám emlékét befeketíteni”. Lásd: Nagy Erzsébet lemondása. Kié az '56-os forradalom? Köztársaság, 1992. szeptember 25. 95–97.

58 == Nagy Károly amerikai magyar szociológus a Reutersnek ekképpen tolmacsolta Grósz Károly szavait: „Ragaszkodott Nagy Imré特 előlő véleményéhez, és olyan bűnöket rótt fel neki, melyeket el sem követett. Sárba taposta Nagy emlékét, és megsértette az embereket.” MTI Hírarchívum, 1988. július 25–26.

59 == MTI Hírarchívum, 1988. november 7.

60 == MTI Hírarchívum, 1988. november 17.

61 == MNL OL M-KS 288-5 1045. ōe., 6–8. Az MSZMP PB 1988. november 29-i határozata Nagy Imre és társai kegyeleti kérdéseinek rendezéséről.

62 == MNL OL M-KS 288-4 248-249. ōe. 190. Grósz Károly felszólalása az MSZMP KB 1988. december 15-ei ülésén.

= = = A lehetetlen küldetés

Grósz Károlynak a Nagy Imre-dilemma egyre súlyosabb teherré kezdett válni, s legkésőbb 1989 tavaszára az is egyértelművé válhatott számára, hogy a bírósági eljárás koncepciós volt, s „az ítélet elfogadhatatlan”.⁶³ Ebből fakadóan a New Yorkban megfogalmazott elképzélés – temetés igen, rehabilitálás nem – nyilvánvalónan egyre tarthatatlanabbá vált. Grószt a Nagy Imre-ügyben tovább szorongatta Kádár gyilkos öröksége és persze önmaga 1956-os tettei s a korábban idézett Nagy Imre-ellenes megnyílatkozásai. A főtitkár 1989. április 2-i rádiointerjújában hajtotta végre a megelőző hónapok történései által kikényszerített stratégiamódosítást. A beszélgetésben Grósz kénytelen volt a nyilvánosság előtt elismerni: a Nagy Imre-ügyben „a jogi rehabilitálásnak van létfogósultsága”⁶⁴ – vagyis szó nem volt már arról, hogy Nagy Imrért nem rehabilitálják, mert „megsértette az alkotmány előírásait, a fennálló törvényeket”. Az MSZMP KB Nemzetközi, Jogi és Közigazgatási Bizottsága⁶⁵ április 28-i titkos ülésén elhangzott megszólalásaiból, kérdéseiből kitetszik, hogy Grósz a Nagy Imre-dilemma miatt politikai és emberi értelemben is válsággal küszködött. Önmagát is fegyelmezve azt hangsúlyozta, hogy érzelmemesen kell politikai döntést hozniuk, de a higgadtságra való törekvése magára erőltetett póznak tűnt.⁶⁶ A következő gondolatsor jól illusztrálja a vergődő főtitkár hozzáállását: „*Hát itt már nem tudunk mit csinálni, már itt állandóan nyomnak bennünket, mint Krahácsot. Hát most mit tudunk ebben csinálni? Le kéne zárni. Id 15 ével ezelőtt eltemették volna, nem lenne ilyen gondunk. Id hát itt van a nyakunkon.*”⁶⁷

A tanácskozásban ugyanakkor igyekezett azt az új stratégiát megfelelő szakmai és kommunikációs érvekkel körülbástyázni, miszerint a jogi rehabilitáció egyben nem kell, hogy politikai rehabilitálást jelentsen. Ezért is kérdezte Kulcsár Kálmán igazságügyi minisztertől, hogy „a politikai rehabilitációnak vannak-e valamilyen kialakult normatívái a jogban?”.⁶⁸ Kulcsár válaszában arról beszélt, hogy a jogi rehabilitálás szükségesse és megalapozottsága nyilvánvaló; a politikai rehabilitációnak pedig semmi köze a joghoz.

Grósz Károly részéről az a kísérlet, hogy különválassza az elkerülhetetlen jogi rehabilitációt és a politikai rehabilitálást, vérszegény próbálkozás volt a kibontakozó folyamatok lassítása érdekében; azt is mondhatjuk, ez volt az igazi lehetetlen küldetés. A BBC magyar adása május 23.-án nem véletlenül fogalmazott így: Grósz Károly attól

63 == Franka Tibor: Az utolsó első ember. Grósz Károly nem ezt várta I. Új Magyarország, 1994. augusztus 25. 12.

64 == MTI Hírarchívum, 1989. április 2.

65 == A Grósz Károly által csak „kimondhatatlan és soknevű” bizottságként emlegetett szerv működéséről: Riba, 2019.

66 == A tanácskozásban elhangzottakat elemzi: Kahler – M. Kiss – Riba, 2019: 352–366.

67 == MNL OL M-KS 288-62 4. ōe. 154. Jegyzőkönyv az MSZMP Nemzetközi, Jogi és Közigazgatási Bizottságának 1989. április 28-i üléséről.

68 == Uo. 50.

tart, amennyiben feladja a pártnak Nagy Imrével és az 1956-os eseményekkel kapcsolatban fenntartott korábbi álláspontját, akkor ezzel aláássa „az ~~NZNP~~ uralmának törvényességét”. A BBC maliciózusan és nem kevés előrelátással azt is megjegyezte, könnyen meglehet, „hogy Grósz Károly lesz az 1956-os forradalom utolsó, talán a legutolsó politikai áldozata”.⁶⁹

Az MSZMP KB 1989. május 29-i ülésén hangzott el Grósz Károly – talán mondhatjuk így – legemberibb megnyilvánulása Nagy Imréről. A főtitkár leszögezte, „egész biztosan” állíthatja, hogy „Nagy Imre halálos ítélete jogilag megalapozatlan”. Mindezt fokozva még egyértelműbbé tette: „az ítélet törvénytelen”. Azt is fontosnak tartotta kiemelni, hogy „mi nem azonosunk azzal a halálos ítélettel”. A felszólalás legerősebb eleme a következő volt: „Egy halott embert, akit törvénytelenül kivégeznek, utólag elítélni, az képtelenség. Az az emberi ízléssel összeegyeztethetetlen, a jó ízléssel. És egyszer valahol le kell zájni a műtöt.”⁷⁰ E gondolatokat olvasva talán úgy is érezhetjük, Grósz Károly feloldotta magában a Nagy Imre kontra Kádár János dilemmát, és lényegében – korábbi álláspontját feladva – fejet hajtott a halott miniszterelnök emléke előtt. A június 16-i Nagy Imre-újratemetés előtt is mondott egy igen önkritikus beszédet a drámai ügyről. Két nappal a döntő politikai jelentőségű temetés előtt Salgótarjánban a főtitkár arról beszélt, hogy korábbi megnyilatkozásait „információinak hiányossága” határozta meg. Az MTI tudósítása szerint Grósz Károly kijelentette: „véleménye az íjabb dokumentumok megismerésének köszönhetően megváltozott”, s újolag elismerte: „Nagy Imre és társai nem követték el azokat a bűnöket, melyeket terhükre róttak, ártatlanul ítélték el őket.”⁷¹

A Nagy Imre-temetés napján Grósz két közéleti programjáról tudunk. Aznap fogadta Achille Occhettót, az Olasz Kommunista Párt főtitkárát, s arról beszélt neki, hogy kétségtelenül fontos szerepe van „az elmulattatott évtizedekkel való őszinte szembenézetnek”. Az olasz politikus pedig biztosította a magyar főtitkárt, hogy az OKP „nagya értékeli”, hogy az MSZMP „eljutott arra a következtetésre”, hogy a Nagy Imre-perben hozott bírósági ítélet „megalapozatlan”. Június 16-án délután sajátos politikai performance keretében a Fidesz küldöttsége kereste fel Grósz Károlyt az MSZMP Jászai Mari téri székházában. A f1 atal aktivisták nyílt levelet és „megemlékezés jeléül” egy nemzetiszín gyertyát adtak át az akkor már keményvonalas, retrográd imázssal rendelkező politikai szereplőnek. „Mára sok minden megváltozott, de a műtöt nem lehet megtagadni, ha pedig vállalni akarjuk, szembe kell vele nézniünk” – emlékeztette a nyílt levélben a Fidesz a főtitkárt.⁷² Grósz Károly egy 1994. februári interjúban úgy emlékezett, belenézett a temetésről tudósító televíziós közvetítésbe, „de nem ültem egész nap a tévékészülék előtt”. Elmondta azt is, hogy fent volt a súlyos

69 == MTI Hírarchívum, 1989. május 23.

70 == MNL OL M-KS 288-4 262-263. œe. Grósz Károly felszólalása az MSZMP KB 1989. május 29-i ülésén. Közli: MSZMP KB, 1993: 1047–1048.

71 == MTI Hírarchívum, 1989. június 16.

72 == Uo.

beteg Kádár János otthonában a Rózsadombon, s „*a munkába mélyedtünk*”.⁷³ Egy 1990-es riportban viszont arról beszélt, hogy csak a temetés után két nappal találkozott Kádárral, aki fenntartotta véleményét a kivégzett miniszterelnökről: „*Nagy Imrért magát mint politikust és embert nem nagya becsülte.*”⁷⁴

= = = Grósz és „Vologya”

Az újratemetés napján, 1989. június 16-án Vlagyimir Krjucskov, a KGB főnöke levelet intézett az SZKP Politikai Bizottságához. A dokumentumban olvasható: „*A hozzáink eljutó információk azt jelzik, hogy Magyarországon az ellenzéki erők által ki-bontakoztatott kampány Nagy Imre, az 1956-os események idején volt miniszterelnök üggyében, az MSZMP egész ittjának diszkreditálását célozza, a párt és mostani vezető-ségenek tekintélyét akarja aláásni.*” A tájékoztatás érdemi része arról szólt, hogy a KGB kutatómunkája során” kiderült, hogy Nagy Imre, miután 1929-ben a Szovjetunióba emigrált, „azonnal kapcsolatot keresett” a biztonsági szervekkel, és 1933-ban önként az NKVD titkos informátora lett, s „*Vologya fedőnéven dolgozott*”. Krjucskov arról is beszámolt a grémiumnak, hogy f1 gyelemben véve a Magyarországon kibontakozott „propagandakampányt”, célszerűnek tartják az MSZMP főtitkárának tájékoztatását a birtokukban lévő dokumentumokról. A KGB elnöke leszögezte, hogy szükséges „megtanácskozni” Gróssal az ügy „lehetséges hasznosítását”.⁷⁵

Vlagyimir Krjucskov 1993 áprilisában azt állította a Népszabadságnak adott interjújában, hogy 1988-ig a Szovjetunióban gyakorlatilag senki sem tudta, hogy léteznek ilyen anyagok Nagy Imréről. A KGB-főnök elmondása szerint csak 1988 októberében kapott jelentést ezekről a dokumentumokról.⁷⁶ Krjucskov, aki az 1950-es években diplomataként szolgált Magyarországon Andropov nagykövet beosztottjaként, kijelentette, hogy 1989 nyarán „*nem hátsó szándékból*”, azaz nem azért adták át ezeket a dokumentumokat Grósz Károlyéknak, hogy ezzel „*rontsák*” Nagy Imre megítélését. Elmondása szerint az anyagok fellelése után „*hosszasan*” gondolkodtak azon, hogy átadják-e őket a magyar pártvezetésnek. Ha igaz, hogy a KGB-főnök 1988 októberében értesült a Nagy Imre-iratokról, akkor valóban hosszú ideig töprenghettek. Grósz egyébként azt állította, hogy magyar kezdeményezésre 1989 márciusában abban állapodtak meg Gorbacsov szovjet pártfőtitkárral, hogy a közelmúlt magyarországi történelmére vonatkozó minden fellelhető szovjet levéltári forrást megosztanak a magyar féllel. A Vologya-dossziéra is ez vonatkozott.⁷⁷

73 == Kurcz Béla: A baloldali erők csak téli álmukat alusszák. Egy „félretett” számvetés Grósz Károllyal. *Magyar Nemzet*, 1996. január 20. 12.

74 == Szendrei Lőrinc: Nem hiszek a békés átmenetben. Grósz Károly a régi és az új MSZMP-ről. *Magyar Nemzet*, 1990. március 3. 9.

75 == Vlagyimir Krjucskov levelét közli: *Magyar Hírlap*, 1993. március 5. 8.

76 == M. Lengyel László: A KGB volt főnöke hisz a Szovjetunió újjászületésében. Vlagyimir Krjucskov nyilatkozik lapunk moszkvai tudósítójának. *Népszabadság*, 1993. április 9. 8.

77 == Grósz Károly felszólalása az MSZMP KB 1989. szeptember 12-i ülésén. A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1989. évi jegyzőkönyvei. 1–2. köt. 166 o.

Grósz Károlyt 1989. június 22-én hívta fel Vlagyimir Krjucskov. Thürmer Gyula, aki ekkor Grósz bizalmasa volt, így emlékezett a történésekre: „*Krjucskov tájékoztatja a főtitkár, hogfelkerültek bizonyos dokumentumok Nagy Imre szovjetunióbeli tevékenységével kapcsolatban.*”⁷⁸ A KGB elnöke azt kérte Grósztól, hogy küldjön ki valakit a stábjából, aki átveheti az iratokat. Végül Thürmer Gyula hozta Magyarországra a Nagy Imré特 dehonesztáló források másolatait. Nyers Rezső 1993-ban arról beszélt, hogy neki először a miniszteri dolgozószobájában valamikor a Nagy Imre temetés idején mutatta meg az iratokat informálisan, futólag Valerij Muszatov, a Szovjetunió Kommunista Pártja külügyi osztályának helyettes vezetője. Muszatov 1993-ban Rainer M. Jánosnak arról beszélt, hogy „*Grószék egymesen fordultak Krjucs-kovhoz.*”⁷⁹ Az akkor még (június 27-ig) államminiszter Nyers Rezső特 sokkolta” az ügy, bár állítása szerint tudta, hogy Nagy Imrének különleges kapcsolatai lehetettek a szovjet párttal és talán a hatóságokkal is, de mint mondta, „*ilyenre nem gondoltam*”. Nyers azt nem tudta, hogy a szovjetek magyar kérésre vagy „önkéntesen” intézték az üget. A Budapestre hozott másolatokat amúgy Grósz is megmutatta neki.⁸⁰

A június 23-i KB-ülésen Grósz általánosságban utalhatott arra, hogy a múlt feltárása tekintetében újabb fontos információk bukkantak fel. Elmondta, hogy másnap „az egik munkatársa” Moszkvába utazik az ügyben. Azt is említette, hogy „*f okozatosan kerülnek elő anyagok*”.⁸¹ A július 28-i KB-plénumon Grósz továbbra is homályosan beszélt, pedig akkor ő maga már teljes mértékben tisztában lehetett a moszkvai csomag tartalmával. Szót ejtett arról, hogy folyamatosan zajlik a Nagy Imrére vonatkozó dokumentumok szerkesztése. Az ülés szöveges anyaga alapján úgy tűnik, mint ha a főtitkár ködös megfogalmazásaival azt a látszatot akarta volna kelteni, hogy a Nagy Imre-pert érintően lennének új források a pártvezetés birtokában. A következő ülésre ígért konkrét tájékoztatást.⁸² Ez szeptember 1-jén történt meg. Grósz előadói beszédében vészjöslónan szögezte le: „*Nagy Imre tevékenységével kapcsolatban a közvéleményben nagyon sok félígazság él.*” A főtitkár a KB-tagok előtt arról beszélt: a félígazságok sorát gyarapítja, hogy Nagy Imre felszabadulás előtti tevékenységéről „*viszonylag kevés pontos ismerettel*” rendelkeznek. Ezt követően ismertette a Krjucskov-dosszié tartalmát: „*Nagy Imre 1930 és 194 között a háború kezdetéig, az OGPU sz-122. számú ügynökeként, majd a belügyi népbiztoság titkos munkatársaként működtött [...]. Egy NKVD jellemzés kezdeményező ügynöknek nevezi, egymásik, 1933-ban kelt értékelés azt emeli ki, hogy logikailag – idézem – a munkája iránt nagyérdeklődést és kezdeményezőkézséget tanúsít.*” Grósz bizonyos szempontból tárgyszerűen, más

78 == Thürmer, 2009: 154.

79 == Rainer M., 1996: 200.

80 == Széchenyi Ágnes: Politikai plasztikbombának szánták. Nyers Rezső a Nagy Imre-iratokról. *Magyar Hírlap*, 1993. március 5. 8.

81 == Grósz Károly felszólalása az MSZMP KB 1989. június 23-i ülésén. Közli: MSZMP KB, 1993: 1253.

82 == MSZMP KB, 1993: 1374.

megközelítésben gyilkos ridegséggel adott tájékoztatást a Központi Bizottságnak a Vologya-dokumentumokról. Azt javasolta, a forrásokat ne hozzák nyilvánosságra; úgy gondolta azonban, a KB-t mindenképpen tájékoztatnia kellett, mert „*a tényeket meg kell ismerni, és ezekkel szembe kell nézni*”. Az ülés vezető elnöke – az ekkora Grósszal már beszélő viszonyban nem lévő – Németh Miklós miniszterelnök volt. A kormányfő a jegyzőkönyv tanúsága szerint nem engedett sem vitát kibontakozni, sem kérdést felenni a témaban. A Központi Bizottság így érdemi tárgyalás nélkül tudomásul vette Grósz Károly tájékoztatását.⁸³

Felszólalás tehát nem hangzott el – legalábbis a hivatalos jegyzőkönyv szerint. Pozsgay Imre viszont úgy emlékezett, hogy amikor Grósz elmondta a Nagy Imre múltjáról szóló beszédét, akkor ő dühösen felugrott, bejelentés nélkül kiment a podiumra, ott a f1 zikai inzultust kockáztatva, majdnem letaszította” a pulpitusról a főtitkárt, és indulatosan beszélni kezdett: még ha valódiak is az iratok, akkor is „ér-vénytelenek”, mert „*Nagy Imre a vérével mosta tisztára magát*”.⁸⁴ Pozsgay szerint „*eglázat*”, ami történt, és saját érdemének tudta be, hogy a témát levették napirendről. Nyers Rezső 1993-as interjújában Pozsgay kirohanását nem említette, de arról beszélt, hogy – akkor már pártelnökként – ő is megszólalt a szeptember 1-i KB-ülésen: „*Azzal hárítottam el a vitát, hogyezek az iratok igynem dokumentatív erejűek, alapos vizsgálatot igényelnek, a kort és a szovjet viszonyokat jól ismerő történészek bevonásával kell elemezni őket, és minthogyerre nincs mód, le kell venni a napirendről a témát.*”⁸⁵ Nyers szerint a baloldalnak egyáltalán nem volt érdeke a Nagy Imre imázsát negatívan érintő dokumentumok napvilágra hozatala, mert ez akadályozhatta, hogy Nagy Imre „*a mi mozgalmunk szellemi-politikai elődjének, előfutárának*” legyen tekinthető.⁸⁶

Noha úgy tűnt, lezárták az ügyet, a következő KB-ülésen újból előkerült a kérdés. A szeptember 1-én szolgálati okok távol lévő Berend T. Iván, a Pozsgay Imre szövetségesének tekinthető akadémiai elnök a szeptember 12-i plénumon szóba hozta az üget. Berend szerint a Nagy Imre-dokumentumok manipuláltak, és azt valószínűsítette, hogy a téma egyfajta adu Grószék kezében a Nagy Imrétt „*zászlónak*” és „*irányjelzésnek*” tekintő reformszárnyal szemben. A történészprofesszor úgy vélte, ezzel a manőverrel Grósz és köre „*öngyilkos*” politikát folytat, és azt javasolta: a Nagy Imre-kérdést „*messzemenően ki kell kapcsolni a választásokig terjedő egész időszakban*”.⁸⁷ Grósz Károly sem f1 nomkodott. Visszautasította, hogy „*sandasággal*” vádol

83 == Az MSZMP KB 1989. szeptember 1-i ülésének jegyzőkönyve. Közli: MSZMP KB, 1993: 1515–1518.

84 == Kiss-Pap, 2017: 152.

85 == Széchenyi Ágnes: Politikai plasztikbombának szánták. Nyers Rezső a Nagy Imre-iratokról. *Magyar Hírlap*, 1993. március 5. 8.

86 == Uo.

87 == Berend T. Iván felszólalása az MSZMP KB 1989. szeptember 12-i ülésén. Közli: MSZMP KB, 1993: 1627–1628.

ják.⁸⁸ Az is kiszakadt belőle, hogy „*bár lenne kinek törlesztenem*”, ebben az ügyben nem arról van szó, hogy ő törleszteni akarna. A főtitkár úgy fogalmazott, nehezen tud megbarátkozni azzal a gondolattal, hogy „*Öök közül sokan csak a félígazságokat szeretik, lehetőleg azokat a félígazságokat, amelyek saját koncepciójukat igazolják*”. Grósz ugyanakkor azt is fontosnak tartotta hozzátni, hogy az előkerült dokumentumok Nagy Imre „*reformeri értékéből*” nem vonnak le semmit.⁸⁹ Lényegében ezek voltak Grósz utolsó szavai Nagy Imréről főtitkári minőségében. A későbbiekben már nem aktív politikusként nyilatkozott Nagy Imréről.

= = = Grósz Károly mint Kádár Nagy Imre-vallomásainak „média”

„*A NagyImre-ügyt Kádár életében, az ismert okok miatt, nem lehetett előszedni, hallgatni kellett róla*”⁹⁰ – emlékezett 1994-ben Grósz Károly. Kádár János még közvetlen környezetében sem engedte, hogy felhuzzák a témat. Németh Miklós későbbi miniszterelnök f1 atal apparatcsikként a pártközpontban gyakran tanúja volt, hogy esténként Kádár János buült Óvári Miklós és Havasi Ferenc KB-titkárok szobájába kötetlenül beszélgetni. „*Sok mindenről esett szó ilyenkor, de főleg Óvári makacsul vissza-visszatérít 1956 témajára. Kádár azonban minden ilyen alkalommal felállt, azt morogta, hogybiztos megjött már a kocsi a feleségével, és távozott.*”⁹¹ Egyszer Havasi is megpróbálta felhözni a témat, Kádár ekkor is sebtében távozott, majd nem heti két-szer, hanem csak havi egy alkalommal nézett be a KB-titkárokhoz. Egyszer Óvári Miklós az ifjú Némethet is kapacitálta, hogy vesse fel a témat az „*Öregnek*”, mert ha Kádár ezekről soha nem beszél, akkor a „*sírba fogj vinni*”, ezért minél több mindenki kellene belőle szedni. Németh Miklós összegyűjtötte a bátorosságát, de végére sem ért a kérdésének, amikor Kádár felállt (*„Megjött Mariska néni”*), és elment.⁹² „*NagyImre tragédiája az én személyes tragédiám is*” – mondta Kádár János 1989 tavaszán Kanyó András újságírónak.⁹³ A beszélgetésben Kádár a Nagy Imre-ügy tekintetében érdelemi részletekbe nem ment bele. Kanyó úgy emlékezett, hogy „*láthatóan nagyon nyoma*” az öreg főtitkár lelkismeretét a kivégzett kormányfő végzete.⁹⁴ Aczél György szintén úgy láttá, hogy Kádár Jánosnak bűntudata volt Nagy Imre miatt; a lelkis-

88 == Riba András úgy véli, „*Grósz Károly metsző határozottsággal fogalmazva zárt le az ügyet*”. Szekér–Riba, 2014: 110.

89 == Grósz Károly felszólalása az MSZMP KB 1989. szeptember 12-i ülésén. Közli: MSZMP KB, 1993: 1627–1660.

90 == Kurcz Béla: A baloldali erők csak téli álmukat alusszák. Egy „félretett” számvétés Grósz Károllyal. *Magyar Nemzet*, 1996. január 20. 12.

91 == Oplatka, 2014: 154.

92 == Uo. 156.

93 == Kádár, 1989: 137.

94 == Kanyó, 2016: 404.

ismeret-furdalás – ahogy Aczél fogalmaz – „az ŏrűlet szélére” sodorta.⁹⁵ Mindezeken túl nagyon keveset tudunk arról, hogy Kádár élete végén mit gondolt a Nagy Imre-kérdésről. Grósz Károlynak több alkalommal is beszélt Nagy Imrérről.

Nem állíthatjuk, hogy Grósz hiteles, pártatlan szem- és fültanú lett volna, de mégis úgy gondoljuk, fontos információforrás, amikor életút-interjúiban a halálra készülő Kádár gondolatait idézte fel. Nem biztos, hogy Kádár János pontosan azt mondta Grósz Károlynak, amit az utolsó főtitkár később állított, de nem is várható el, hogy Grósz pontosan idézze fel a több éve elhangzott szavakat.

Ami viszont tény, hogy Grósz Károly több nyilatkozatban is beszélt arról, hogy Kádár bizalmasan miket mondott neki Nagy Imrérről. Ezek közül leginkább a Vitézy László f1 lmrendezőnek adott – publikálatlan –életútinterjú-részletek érdemesek a f1 gyelmünkre. Nézzük az első gondolatsort: „*Talán jelzi Kádár viszonyát NagyImréhez, nagyon nem szerette, mint embert. Mert nekem egyszer azt magyarázta el, hogyót becsapta NagyImre, amikor Kádár letartóztatása volt Rákosiék alatt, akkor a Politikai Bzottság Kádár üggyét megtárgolta. Az előterjesztő a Politikai Bzottsági ülésen Nagy Imre volt, mint az Adminisztratív Oztálynak a vezetője. Az ülés előtt Kádár –még aznap reggel –beszélgetett NagyImrével. É NagyImre megnyugtatta, hogyan persze le kell most már ezt az ügget zárni, de hát ő egyszerű előterjesztést tesz a testületnek, amelyet egyilyen pártelmarasztalással [le lehet zárni], tehát magyarázatul pártbüntetés - nek felel meg. Közben Kádár, aki főtitkár-helyettes volt, akkor ott ült az ülésen és azt tapasztalta, hogy NagyImre pedig szigorú bírósági felelősségre vonást kezdeményezett a Politikai Bzottság ülésén. Mikor az ülésnek vége volt, akkor –Kádár nekem elmesélte – odament NagyImréhez és megkérdezte, hogymondott háttér miért csináltad ezt? Itt reggel beszélünk és hát nem ezt mondadtad és az ülésen pedig mást terjesztettel elő és akkor mondta neki NagyImre, hogyanos ezzel akarok neked törleszteni mindenért a bosszúságért, amit nekem okoztál.*

-Ilyen bosszúságot okozott?

-Na most hát ugyez az, amit én, ugyanigyhogynost maga visszakérdez, én rögtön megkérdeztem, hogymilyen bosszúságot? Kádár ezt kikerülte, azt mondta, hogy volt köztük több személyi kérdésben vita korábban.”⁹⁶

Amint azt Rainer M. János bizonyította,⁹⁷ ez így egész biztosan nem történt meg. Elég csak annyit mondani, hogy amikor a PB döntést hozott Kádár ügyéről, akkor ő már letartóztatásban volt, vagyis a sorsáról döntő ülés előtt nem beszélhetett Nagy Imrével. Vagy Kádár János emlékezhetett tévesen, vagy Grósz artikulálhatta

95 == Aczél, 2001: 15.

96 == Vitézy, 1992: 68–69.

97 == Grósz 1994-ben a fentiekhez hasonlóan mesélte el a Kádár letartóztatásáról szóló történetet. Lásd: Juszt László: Körséta géppisztollyal, rendőrkutyával. Exkluzív interjú Grósz Károllyal. 168 Óra, 1994. október 4. 30–32. Rainer M. János a lap következő számában megjelent olvasói levelében tételesen cífolta Grósz szavait: 168 Óra, 1994. október 11. 33.

Kádár szavait pontatlanul, vagy akár mindenki tő; annyiban a forrás mégis tanulságos, hogy meggyőző erővel illusztrálja, Kádár Jánosban – a nyilvánvaló bűntudat mellett, de aznalak konkurálva is – komoly indulat bujkált Nagy Imrével szemben. Grósz tolmácsolásában azt tudhatjuk meg, hogy az öreg politikusban még 1989-ben is mélyen élt az ellenszenv a halott miniszterelnök iránt.

Ha hinni lehet Grósznak, ő egyenesen rákérdezett Kádárnál a Nagy Imre-ítélet megszületésére: „Én ezt forszíroztam, hoghát miért kellett ideáig eljutni [ti. Nagy Imre kivégzéséig]. Itt én ígytudom, hogy Huscsovék nem akarták, hogilyen szüleltek súlyosan a visszaakaratahoz. É akkor erre azt mondta, hogy nézze, lehet, hogymaga ezt nem fogja megérteni, de akkor a szovjet vezetés Rákosit minden képpen vissza akarta hozni, és mi ott az ellenforradalom okaiként úgy nemcsak Nagy Imréket, hanem Rákosiék is úgy feltüntették. Én azt mondtam a szovjet vezetőknek, azt mondtam Huscovanak is, hogyha Nagy Imrért kivégeztük és Rákosit visszahozzák, a Rákosit is ki kell végezni. Mert az nem lehet, hogysak egyszerűen ítélet szülessen, amikor ez is az események egik meghatározó oka volt.

–Mégis csak egítélet született.

–Na jó, de erre azt mondta Kádár, hogyzárt nem hozták vissza Rákosit. Mondtam, hogyniért fejtett maga? Én rákérdeztem: miért fejtett Rákosit? Itthon Rákosi akkor már politikailag nem volt tényező. Azt mondja, hogynem jól látja maga. Ezt mondta nekem: a pártban belül olyan volt az állapot, hogy Rákosi visszatérte megosztotta volna, tehát én minden elkövettem, hogy Rákosi visszatérését megakadályozzam. A másik indok, amit Kádár nekem megismételt és ezt mondta el a KB ülésén is azon a bizonyos beszélésben, az az volt, hogy Nagy Imre nem volt hajlandó lemondani a miniszterelőnökségről. Az ENSZ [...] feltétele volt, hogy gyországnak csak egyminiszterelnöke lehet. Tehát vagy Nagy Imre vagy Kádár. Akkor úgy Kádár volt a miniszterelnök. Én ót landóban azt üzente Nagy Imrének, hogyrja alá a lemondópapírt a miniszterelnökség ről [...]. Tehát ő azt mondta, hogkét miniszterelnök nem lehet. Az ország nemzetközi elismertségének feltétele volt, hogy miniszterelnök legyen, nem volt más választása.

–Tehát neki nem volt más választása mint Nagy Imre felakasztása...

–Önmagam fogalmazott, hanem eltávolítása.”⁹⁸

Grósz Károly máshol úgy fogalmazott, hogy Nagy Imre és Rákosi ügyének ilyen értelmű összekapcsolása Kádár részéről „elővágás”⁹⁹ volt, vagyis Nagy Imre kivégeztetésével lényegében képes volt távol tartani Rákosit. Aczél György emlékirat-fogalmazványában arról beszél, hogy „Kádárnak személyes történelmi szerepe, sőt mondjuk igyőzelme, hogynegakadályozta Rákosi Mátyás visszatérését”.¹⁰⁰

Grósz Károly először 1988-ban, már főtitkárként tett fel kérdéseket Nagy Imrérről Kádárnak, aki neki nem hivatkozhatott arra, hogy megjött a kocsi Mariska néni-

98 == Vitézy, 1992: 70–71.

99 == Szegő, 2003: 288.

100 == Aczél, 2001: 21.

vel, és mennie kell. A miniszterelnök-pártfőtitkár amerikai útja előtt, a felkészülés részeként kérdezte Kádárt a Nagy Imre-perről. Az MSZMP elnöke röviden válaszolt, érezhetően nem akar bővebben belemenni a témaba.¹⁰¹ Jó fél évvel később viszont már ő maga tért vissza a kérdésre: „*Sokat beszélgettünk akkoriban éjszakánként. Amikor dolgozott, akkor bent a pártszékházban, utána meg a lakásán. Egyszer Nagy Imrével kapcsolatban fültettem neki a kérdést, igaz-e, hogy szovjetek szorgalmazták a kivégzést. S akkor Kádár kategorikusan azt mondta: nem igaz, ez csak szóbeszéd.*”¹⁰² E beszélgetéseken hangozhatott el minden, amit Grósz a későbbiekben Vitézy Lászlónak elmondott. Egy 1994-es interjúban, amikor a Kádárral való bizalmas szóváltásokról kérdezték Grósz Károlyt, felelevenítette, hogy Kádár a megtorlások időszakáról a következőképpen fogalmazott: „*Nagyeret engedtünk a szenvedélyeinknek.*”¹⁰³

A rendszerváltozás után, az 1990-es években Grósz Károly nyugdíjaként élte minden napjait. Számos interjút adott, amelyek során mindenre, így a Kádárról és Nagy Imréről kapott kérdésekre is készséggel válaszolt. A láthatatlan ellenséggel, Nagy Imrével tovább folytatta a Don Quijote-i szélmalomharcot. Interjúiban morális alapról bírálta, egyfajta inkvizítori kitartással üldözte a mártír miniszterelnököt (Nagy Imre az NKVD -ügynöke, a szovjet titkosszolgálat megbízható embere, az 1950-es években Rákosi hűséges kiszolgálója). Azt a fajta morális érvet, hogy Nagy Imre az életét adta az általa képviselt ügyért, a politikától visszavonult Grósz Károly nem volt hajlandó számításba venni. Ami persze, ha jól belegondolunk, nem meglepő, hiszen az az „ügy” nem Grósz ügye volt. Grósz Károly Nagy Imrére vonatkozó szövegeinek alapján az utolsó pártfőtitkár mintha azt várta volna el Nagy Imrétről, amit ő maga is tett: a szovjet csapatok 1956. november 4-i megérkezésével egy időben a legitim kormányfőnek meg kellett volna éreznie az úgynevezett történelmi „időt”. Azt már csakis az utókor bölcsességével és egyben hosszú távú reményével mondhatjuk: a történelmi idővel Nagy Imre maradt harmóniában.

¹⁰¹ == Juszt László: Körséta géppisztollyal, rendőrkutyával. Exkluzív interjú Grósz Károly-lyal. 168 Óra, 1994. október 4. 30–32.

¹⁰² == Kurcz Béla: A baloldali erők csak téli álmukat alusszák. Egy „félretett” számvétés Grósz Károllyal. Magyar Nemzet, 1996. január 20. 12.

¹⁰³ == Franka Tibor: Az utolsó első ember. Grósz Károly nem ezt várta I. Új Magyarország, 1994. augusztus 25. 12.

= = = = **Levéltári források** = = = =

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

MKS 288-4. Az MSZMP KB iratai

MKS 288-5. Az MSZMP PB iratai

MKS 288-22. Az MSZMP KB Agitációs és Propagandaosztályának iratai

MKS 288-62. Az MSZMP KB Nemzetközi, Jogi és Közigazgatási Bizottsága iratai

xx-5-h Legfelsőbb Bíróság, visszaminősített büntető TÜK iratok

= = = = **Nyomtatásban megjelent források** = = = =

MSZMP KB , 1993

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1989. évi jegyzőkönyvei.

1–2. kötet. Budapest, Magyar Országos Levéltár.

= = = = **Hivatkozott irodalom** = = = =

Aczél, 1999

Aczél György: Egy Kádár-portré töredékei. Szerkesztette: Révész Sándor. *Részélo*,
10. sz. 101–129.

Aczél, 2001

Aczél György: Közelkép Kádárról. Életútvázlat Aczél György hagyatékából.
In: *Ki volt Kádár? Idrág és részrehajlás nélkül a Kádár-életút ról*.
Szerkesztette: Rácz Árpád. Budapest, Rubicon–Aquila.

Földvári, 2011

Földvári Rudolf: *Tiszta vizet a pohárba. Hétüttinterjú* Budapest, Nagy Imre
Alapítvány.

Grósz, 1987

Beszélgetés a Sorshelyzetek című rádióműsorban – 1986. szeptember 8. [Mester Ákos
interjúja.] In: Grósz Károly: *Szocializmus és korszerűség. Nemzeti és történelmi
felelősség*. Budapest, Kossuth. 123–170.

Horváth–Pahirya, 2012

Horváth Miklós – Olekszandr Pahirya: *Kényszerkirándulás a Szovjetunióba.
Magyar deportáltak a KGB fogáságában – 1956*. Budapest, Argumentum.

Kalmár, 2018

Kalmár Melinda: Nagy Imre és Kádár János. A politikai ellenállás és együttműködés paradoxonjai. *Korunk*, 2. sz. 97–104.

Kádár, 1989

Kádár János: *Légakarat. Kanyó András interjúja*. Budapest, Hírlapkiadó Vállalat.

Kahler – M. Kiss – Riba, 2019

Kahler Frigyes – M. Kiss Sándor – Riba András: *A snagovi tükrőr. Ecsetvonások a politikus pályaképéhez*. Budapest, Magyar Napló – Írott Szó Alapítvány.

Kanyó, 2016

Kanyó András: *Egykírigott hírszerző emlékei*. Budapest, Ad Librum.

Kende, 1999

Kende Péter: 1988. *Részlelő*, 9. sz. 53–61.

Kenedi, 1996

Kenedi János: *Kis állambiztonsági olvasókönyv. Október 23. – március 15. – június 16. a Kádár-korszakban*. Második kötet. Budapest, Magvető.

Kis, 2018

Kis József: *Grosz Károly ötvenhatja*. https://mnl.gov.hu/mnl/bazml/hirek/grosz_karoly_50.html (utolsó letöltés: 2020. november 1.).

Kiss–Pap, 2017

Kiss Dávid – Pap Zsolt: *A Munkásőrség Interjükönyv*. Budapest, Szépmíves–Athenaeum.

Koncz, 1999

Koncz Lajos: Adalékok Kis János tanulmányához. *Részlelő*, II. sz. 122–124.

Molnár, 2009

Molnár Adrienn: *89:56. Övenhatosok a rendszerváltásról. Az Országkörúti Archívum életútinterjúiból Nagy Proksa 1988–89-es fényképeivel*. Budapest, 1956-os Intézet.

Oplatka, 2014

Oplatka András: Németh Miklós. „Mert ez az ország érdeke.” Rendszerváltás a kormányfő szemével. Budapest, Helikon.

Pető, 2020

Pető Andrea: *Ányékban. Rajk Júlia élete*. Budapest, Jaf fa.

Rainer M., 1996

Rainer M. János: *Nagy Imre. Politikai életrajz*. Első kötet. 1896–1953.
Budapest, 1956-os Intézet.

Rainer M., 1999

Rainer M. János: *Nagy Imre. Politikai életrajz*. Második kötet. 1953–1958.
Budapest, 1956-os Intézet.

Rainer M., 2012

Rainer M. János: Témetés(ek), 1989. In: *Nagy Imre és kora. Tanulmányok, forrásközlések*, II. Szerkesztette: Sipos Levente. Budapest, Nagy Imre Alapítvány. 17–30.

Riba 2019

Riba András: Az MSZMP KB Nemzetközi, Jogi és Közigazgatási Bizottsága. Adalékok a kései pártállam hatalomtechnikájának tanulmányozásához. In: *Az állampárt biztonsága. Tanulmányok a belügyes a kommunista párt kapcsolatrendszeréről*. Szerkesztette: Horváth Zsolt – Kiss Réka – Simon István. Budapest, NEB .

Ripp, 2003

Ripp Zoltán: Az MSZMP és a Földvári-ügy. In: *Nagy Imre és kora. Tanulmányok, forrásközlések*, II. Miskolc és Északkelet-Magyarország 1956-ban. Szerkesztette: Á. Varga László. Nagy Imre Alapítvány. 253–270.

Szakolczai, 2003 a

Szakolczai Attila: A borsodi első titkár a miskolci forradalomban. In: *Nagy Imre és kora. Tanulmányok, forrásközlések*, II. Miskolc és Északkelet-Magyarország 1956-ban. Szerkesztette: Á. Varga László. Nagy Imre Alapítvány. 227–252.

Szakolczai, 2003 b

Szakolczai Attila: Borsod-Abaúj-Zemplén megye. In: *A vidék forradalma*. I. kötet. Szerkesztette: Szakolczai Attila – A. Varga László. Budapest, 1956-os Intézet – Budapest Főváros Levéltára. 121–198.

Szegő, 2003

Szegő András: Grósz Károly. Ki ideköt, ki megsüvegel. In: Szegő András: *Magánybeszélgetések*. Budapest, Park. 281–299.

Szekér-Riba, 2014

Szekér Nóra – Riba András: *A Nagy Imre-kód. Nagy Imre ijsratemetésének politikai dimenziói*. Lakitelek, Antológia.

Szereda–Sztikalin (szerk.), 1993

Hányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP KB Levéltárából.

Szerkesztette: Vjaceslav Szereda – Alekszandr Sztikalin. Budapest, Móra.

Thürmer, 2009

Thürmer Gyula: *Az el sikkasztott ország*. Budapest, Korona.

= = = = Internethes források = = = =

MTI Hírarchívum, 1988–2005

Keresőfelület: <http://archiv1988-2005.mti.hu/Pages/HirSearch.aspx> (utolsó letöltés: 2020. november 5.).

Grósz a Munkásőrségnél, 1988

Grósz Károly látogatása a Munkásőrségnél, 1988. június 12-én. Videófelvétel a pártfőtitkár miniszterelnök megérkezéséről: https://www.youtube.com/watch?v=gpzv_aZaKW&feature=youtu.be (utolsó letöltés: 2020. november 5.).

= = = = Interjúk = = = =

Bokor, 1995

Bokor Péter életútinterjúja Grósz Károllyal, kézirat. (Grósz Károly hagyatéka – Grósz Tamás magángyűjteménye.)

Grósz, 1981

Grósz Károly, Borsod-Abaúj-Zemplén megyei első titkár rádióinterjúja; hangfelvétel. (Grósz Károly hagyatéka – Grósz Tamás magángyűjteménye.)

Vitézy, 1992

Vitézy László életút-interjúja Grósz Károllyal, kézirat. (A kéziratot Tőkés Rudolf és Révész Béla bocsátotta a szerző rendelkezésére.)

==== A szerző által készített interjúk ====

Bartus, 2020

Bartus László, online interjú, 2020. február 24–26.

Földvári, 2020

Földvári Rudolf, telefonos interjú, 2020. március 4. és október 20.

Franka, 2020

Franka Tibor, telefonos interjú, 2020. május 26.

Juszt, 2020

Juszt László, telefonos interjú, 2020. február 17.

==== Sajtó ====

168 Óra, 1994

Magyar Hírlap, 1993

Ildi Vilasz, 2009

Magyar Nemzet, 1990–1996

Idcipoő, 1992

Népszabadság, 1986–1993

Köztársaság, 1992

Új Magyarország, 1994

Kulcsszavak

=====

1956, Magyar Szocialista Munkáspárt, történeti emlékezet

/ “...He’s Still at Us” /

Károly Grósz and Imre Nagy

Károly Grósz “believed” in Imre Nagy in October 1956. From the second half of the 1980s until his death, however, he became a fierce critic of Imre Nagy – who had been dead for more than three decades. Grósz wanted to play the not-so-grateful historical role that he would expose the sins of the late prime minister who had undertaken martyrdom.

Grósz’s communication differed markedly from the temperament of the communist characters of the late Kádár era; he could speak more freely, untinged by ideological shackles. He also spoke honestly about the phenomena of the past in his recollection interviews in the 1990s. There is little anger or rage behind his words. There is one exception: Imre Nagy. He could not forgive him, he could not “let him go” – when it came to him, Grósz, the suggestive communicator, could not get rid of his demons. In his remarks on the Imre Nagy case, the panels of spiritual frustration can be painfully identified; the pragmatic politician, the impassively arguing communicator, will be dominated by his negative feelings.

In this article, we seek to examine the diverse interrelationships of this particular spiritual and political phenomenon.
